

O pravém a nepravém zpětném působení zákonů.

(Úryvek z většího pojednání.)

Dr. Adolf Procházka.

Problém retroaktivity zákonů a jejich stupňů čili odstínů nebude nesnadný těm, kteří znají základy normativní teorie a přistupují s nimi ke zpracování a prozkoumání speciálních otázek juristických. Kdežto vládnoucí teorie, postrádajíc bezpečného východiska — pojmu normy —, tápe zde při konstrukci zpětné účinnosti v neurčitosti a jen jaksi instinktivně dochází k správnému výsledku — a to ještě nikoliv vždycky, jak níže dokážu —, má normativní teorie ve svém centrálním pojmu normy a ve svém normativním pojetí celého právního řádu spolehlivý prostředek, jímž může jednoznačně a ostře vyznačiti, v čem tkví tak zv. zpětné působení čili retroaktivita zákonů.

Především táži se, co je platnost zákonných norem. Platnost zákona, danou jeho logickou posloupností od normativního ohniska, definují jako jeho schopnost zakládati odvozené nižší normy, t. j. tak zv. právní účinky, lépe právní následky (subjektivní práva a povinnosti). Každý platný zákon musí tuto schopnost míti. Nezáleží však na tom, zdali skutečně právní následky zakládá či založil, neboť patrně i ten zákon bude platný, jenž, maje schopnost k právním následkům, přece žádnou odvozenou normu nevyvolal, poněvadž se ve světě vnějším nerealisovaly, po případě ani realizovati nemohly, předpoklady či podmínky odvozené normy, dané skutkovou podstatou zákona (na př. zákon stanoví trest pro toho, kdo zabije vzácnou zvěř, tato však mezitím úplně vyhynula).

Schopnost zákona zakládati odvozené normy blíže určuje jeho skutková podstata. Zákon, jako každá abstraktní norma, představuje totiž normativní hypotetický soud: je-li A. (skutk. podstata), má býti B. (právní následek). Aby vzniklo konkrétní B. (odvozená norma, právní následek), musí se ve světě vnějším (kausálním) objeviti konkrétní A., konkrétní skutková podstata. Zde jest nasnadě myšlenka, že konkrétní B. dostaví se tím častěji, čím hojněji se bude vyskytovat v kausálním světě konkrétní A. Častá frekvence předepsané konkrétní skutkové podstaty závisí pak na dvou činitelích: jednak na kausálním světě přímo, v němž čilejší právní život způsobí též početnější vznik subjektivních povinností a práv (norma o závaznosti smluvní založí více práv a povinností v ryze obchodním státě, kde lidé denně smlouvy uzavírají, nežli ve státě, v němž obyvatelstvo žije odděleně v soběstačných hospodářských formacích), jednak na

formulaci vlastní abstraktní podstaty zákona. V této souvislosti chci upoutati pozornost čtenářovu, jak na hypotetickém předvěti zákonné normy (na formulaci abstraktní skutkové podstaty) závisí častější frekvence konkrétní skutkové podstaty a tím i konkrétního právního následku (subj. práv a povinností).

Abstraktní skutková podstata časově neohrazená zakládá svůj právní následek, ať se realizuje kdykoliv, tedy jak v budoucnosti, tak v minulosti. Proto nesporně bude schopnost zákona býti důvodem odvozených norem čili jeho platnost kvantitně mocnější u zákona, vykazujícího časově neomezenou abstraktní skutkovou podstatu, nežli platnost obsahově stejného zákona, vyznačujícího se časovou determinací svého hypotetického předvěti.

Uvažme nyní pojem zpětného působení zákona! Není pochyby, že termín „působení“ jest zde volen nevhodně a že svědčí o typickém směřování logického a kausálního aspektu na právní řád, tak charakteristickém pro vládnoucí juristickou teorii. Působením i zpětným působením zákona chce nesporně vládnoucí nauka vyjádřiti platnost zákonné normy, tedy onu schopnost, zakládati odvozené právní následky. Zákon „působí“ zpětně nikoliv ve smyslu kausálním (což ostatně jest představa nemožná, neboť příčina musí vždy býti časově proteron a nemůže míti v minulosti svůj účinek), nýbrž ve smyslu logickém, což však — správně vyjádřeno — znamená, že zpětně platí.

Tážeme-li se, v čem tato zpětná platnost pozůstává, obdržíme, použijeme-li předchozích úvah, jednoduchou odpověď: Zpětně platící zákon zakládá v minulosti své právní následky. Minulost a budoucnost zákona dána jest jeho vznikem. Co se stalo před vznikem zákona, nazýváme praeteritum. Klademe-li s Weyrem (Soustava, str. 82) vznik zákona do okamžiku t. zv. jeho účinnosti (uplynutí *vacationis legis*), bude praeteritum vše to, co se datuje z doby před účinností zákona. Takto přecházíme k formulaci zpětné platnosti zákona jako schopnosti zákona zakládati právní následky (odvozené konkrétní normy) v době před svým vznikem (před tak zv. „účinností“).

Z mých dosavadních úvah plyne, že není právního následku tam, kde není předepsané konkrétní skutkové podstaty. Aby zákon mohl zakládati své odvozené normy v době minulé, bude proto musiti povýšiti minulé skutečnosti za své konkrétní skutkové podstaty. Učiní tak formulaci svého hypotetického předvěti. Vysloví: Je-li A., a to jak v budoucnosti, tak v minulosti, má býti B. s platností *ex tunc*, t. j. ode dne, kdy předepsaná konkrétní skutková podstata se realizovala. V den vzniku nového zákona vyskočí v právním řádě řada odvozených norem, založených na minulých skutečnostech. Tyto odvozené konkrétní normy vystoupí pak s pretencí, jako kdyby platily již dříve, takže lidé z nich oprávnění nebudou požadovati pouze jejich plnění, nýbrž případně přivedou k platnosti i vedlejší své nároky (úrokové, náhradu škody

a pod.), a to tak, jako kdyby osoba povinovaná se svým úkonem octla se v prodlení. Říkáme, že minulá právní skutečnost nebo jejich shluk, jenž tvoří konkrétní skutkovou podstatu, založil minulý právní následek, splatný ex tunc. To je tedy ona problematická retroaktivita, která pomocí normativních představ vyloupne se nám jako schopnost zákona založit minulý právní následek, daný právní relevancí minulé konkrétní skutkové podstaty. Konkrétní minulé skutkové podstaty obdrží pak právní relevanci dle nového zákona (a stanou se jeho skutk. podstatami) v důsledku hypotetického předvěti zákonné normy, která na ně váže své právní účinky. Hypotetickému předvěti zákona říkáme jeho abstraktní skutková podstata, takže na její formulaci bude záviseti tak zv. zpětná platnost zákona. Zde vracím se ke shora uvedené thesi, že schopnost zákona zakládati odvozené normy, a tudíž i jeho schopnost vyvolati odvozené normy minulé čili jeho zpětná platnost, jest určena pozitivně stanovenou skutkovou podstatou.

Shora jsem řekl, že vládnoucí právní nauka tápala při konstrukci retroaktivity v nejasnostech a jen více instinktivně nežli přesnou představou o věci přicházela k správnému pojetí zpětného působení. Svě tvrzení dovolím si v následujícím doložit několika odkazy.

Běžnému pojetí retroaktivity dala trvalou pečeť autorita Savignyho. V jeho „Systému dnešního práva římského“ na str. 382 čteme, že zpětné působení zákona znamená: „... daß das rückwirkende Gesetz die Folgen der vergangenen juristischen Tatsachen unter seine Herrschaft (zieht), also auf diese Folgen (einwirkt)“ a že „Eine solche Rückwirkung läßt sich ... in folgender Abstufung denken: A. Auf die Folgen allein, die von der Zeit des neuen Gesetzes künftig eintreten würden. B. Auf diese Folgen und zugleich auf die, welche in die Zwischenzeit zwischen der juristischen Tatsache und dem neuen Gesetze fallen.“ K bližšímu znázornění uvedené gradace používá Savigny dvou příkladů: 1. Zákon omezuje volnost úrokové výše na 6^{0/0}, a to ad A. jen pro futuro, takže minulé vyšší splatné úroky mohou býti požadovány, ad B. též pro praeterito, takže dlužník ani splatné úroky není povinen platiti. 2. Zákon v zemi, kde dosud bylo přípustno zcizení nemovitého majetku pouhou smlouvou, zavede náležitost tradice. Při zpětném působení ad A. pokládá se nabyvatel alespoň v minulých letech za vlastníka a nemusí vrátiti plody věci, kdežto v případě sub B. neuznává se nabyvatelovo vlastnictví ani pro praeterito a v důsledku toho klade se jemu za povinnost vrátiti plody jako neprávem pobírané.

Jak vidíme, Savigny rozlišuje dva druhy retroaktivity, které pozdější teorie (viz Tilsch níže) nazvala nepravým (sub A.) a pravým (sub B.) zpětným působením. Kdežto při druhém (sub B.) skutečně jde o právní následek čili účinek založený pro dobu minulou, jeví se nám prvý druh Savignyho retro-

aktivity jako zakládání právního následku přítomného nebo budoucího. Vždyť teprve budoucně jest snížena úroková povinnost dlužníková a teprve pro futuro pokládáme nabyvatele nemovitého statku za nevlastníka! Není zde minulého právního následku a proto nemůžeme případy sub A. uvedené pokládati za retroaktivní.

Leč již slyším námitku běžné teorie: což pak i případy sub A. neznamenají zachycování minulé skutečnosti (zde úrokové smlouvy a kupní smlouvy o nemovitosti) novým zákonem? Což není každé zachycování minulé skutečnosti novou normou znak její retroaktivity?

V tomto bodě se rozcházím s dosavadním pojetím retroaktivity. Pro mne teprve ten zákon má zpětnou platnost, který skutečně zpětně platí, t. j. v minulosti zakládá právní následky. Tomu tak není u případů sub A., jež právní následek lokalisují do doby přítomné, resp. budoucí. Jinak zůstává lhostejným, zda tento budoucí či přítomný právní následek má část své skutkové podstaty v minulosti. Vždy musí býti minulý, a tím bude jen tehdy, když celou svou konkrétní skutkovou podstatu má v minulosti! Ovšem — přiznávám — že takový přítomný nebo budoucí právní následek může znamenati zrušení nebo zúžení již existentního práva subjektivního pro futuro nebo právní diskvalifikaci nebo dequalifikaci minulé právní skutečnosti, takže tato v budoucnosti nevyvolá onen právní účinek, jenž dosavadními zákony byl jí přiznán. Leč to jsou již jiné otázky, které probíráme pod hesly zásahu do práv nabytých a zásahu do minulých právních činů.

Odpovídám tedy na položené námitky, že retroaktivitou nemůžeme rozuměti každé zachycování minulé skutečnosti novým zákonem, nýbrž jediné zakládání minulých, ať pozitivních, ať negativních právních účinků. Teprve pakli nový zákon minulé právní skutečnosti přizná charakter své konkrétní skutkové podstaty a na ní již v minulosti vystaví svůj právní následek, nebo pakli minulé skutečnosti, založivší již právní účinky, i pro praeterito charakter konkrétní skutkové podstaty upře, můžeme mluvit o zpětném působení. Zpětné působení jest pak jen jedno, pojmově nepřipouští gradace a jest charakterisováno, jak jsem právě řekl, zakládáním minulých právních následků, podmíněných minulou skutkovou podstatou.

Snad by mně ještě někdo namítl: Vždyť i případy sub A. mají svou skutkovou podstatu a sice celou v minulosti! Do minulosti přece spadá minulé úroková úmluva, stejně jako minulé kupní smlouva o nemovitém statku! Druhá věta jest správná, ale nikoliv tvrzení věty první, že celá konkrétní skutková podstata negativních účinků nových zákonů, pro futuro snižujících úrokovou míru a odnímajících vlastnictví založené pouhou smlouvou bez tradice, položena jest v minulosti. Vždyť naznačené negativní

účinky nastávají teprve v den vzniku nových zákonů, takže dostavení tohoto dne jest rovněž součástí postulované konkrétní skutkové podstaty! Tedy teprve v přítomnosti naplňuje se předepsaná skutková podstata, takže nový zákon nejen nezakládá právní následek pro praeterito, ale on ani nezachycuje minulou skutkovou podstatu. (Zde poznamenávám, což jest jinak samozřejmé, že věk skutkové podstaty řídí se dnem jejího dokončení.)

Tážeme-li se, proč Savigny, — a s ním vlastně celá vládnoucí teorie, — pokládal i případy sub A. uvedené (tak zv. nepravé zpětné působení) za retroaktivní, vysvětlí nám to asi nejlépe Savignyho ztotožnění principu neretroaktivity s principem ochrany práv nabytých, resp. ztotožnění retroaktivity se zásahem do práv nabytých (viz na u. m., str. 384). Savigny si ještě neuvědomil rozdílnost tří běžných intertemporálních předpisů: zákazu retroaktivity, ochrany práv nabytých a ochrany minulých právních činů. Třetí princip vůbec nezná, prvé dva ztotožňuje. Tím si vysvětlujeme, že všude tam, kde je porušeno *ius quaesitum* (na př. v případě, kde odnímá se nabyvateli vlastnictví věci jen pro futuro, nikoliv též pro praeterito), nalézá současně retroaktivitu, ač vpravdě žádný minulý právní následek nevzniká. Ostatně omyl Savignyho jest již v jeho definici retroaktivity, za niž pokládá zásah nového zákona do jakýchkoliv (i budoucích) následků minulé juristické skutečnosti. Kdyby retroaktivitě reservoval pouze případy, kdy nový zákon zasahuje do minulých následků minulé právní skutečnosti, pak by musil seznati, že tyto jsou podmíněny ucelenou minulou skutkovou podstatou, takže retroaktivita znamená dequalifikaci minulé skutkové podstaty (nikoliv již skutečnosti) a to s účinky, jevícími se v minulosti. Takto by vyloučil tak zv. nepravé zpětné působení z pojmu retroaktivity a též získal ostrý a vyhraněný pojem zpětného působení, kdežto jeho shora uvedená definice reprezentuje pojem plynulý a téměř nepotřebný, neboť — jak vhodně praví P f a f f-H o f m a n n — „... jeder gegenwärtige Zustand in den vergangenen Tatsachen wurzelt“ (Excuse, str. 127.) a téměř každý právní následek může se vykázati nějakou skutečností jej spolupodmiňující a minulosti ležící.

Podobně jako Savigny třídil již H ü t t n e r (Über die rückwirkende Kraft der Gesetze, zur Erläuterung des § 5 des österr. bgl. G. B. Vídeň a Terst, 1817) zpětná působení na dva stupně a sice na tak zv. přímé a nepřímé. O prvním mluví tehdy, když nový zákon ničí právní účinky, které již nastaly za vlády starého zákona, kdežto o druhém, když nový zákon zabraňuje právním účinkům minulého právního jednání, jevícím se teprve za vlády zákona nového. Jde tudíž o distinkci shodnou s pojetím Savignyho. Nový zákon v prvním případě zakládá své právní následky v minulosti, v druhém teprve v přítomnosti, ač i zde zachycuje minulé skutečnosti.

Tilsch zná rovněž dva druhy zpětného působení a sice retroaktivitu pravou a nepravou. Již z těchto termínů vidíme, že uvědomuje si problematický charakter tak zv. nepravého zpětného působení. Svou distinkci provádí: „Pravé zpětné působení nového zákona jest tu jen tehdy, když působí i pro dobu minulou“ (Obč. právo, všeob. část, str. 75). To jest na př. nařízeno v § 13 zák. lichevního ze dne 28. května 1881, č. 47 ř. z. Pohledávka, jež vznikla jednáním tomuto zákonu odporujícím „..... může býti prohlášena za neplatnou, i když vzešla před počtím působnosti tohoto zákona (leč by byla do toho času již bývala zaplacená, výrokem soudním přiřknuta anebo narovnáním soudním na jisto postavena). Neplatnost působí tu ex tunc i pro dobu minulou (před panstvím nového zákona)“ (Tilsch, tamže). Převvedeme-li Tilschův výraz „působiti pro dobu minulou“ do normativní nomenklatury, dostaneme přesnou představu o pravém zpětném působení. Zákon se zpětnou působností musí „platiti pro minulost“ t. j. zakládati právní následky (subjektivní práva a povinnosti) v minulosti, takže tyto se pokládají za normativně existentní již v době před vznikem samého zákona.

Vedle pravého zpětného působení zná Tilsch ještě zpětné působení nepravé, které určuje takto: „Nepravé zpětné působení (á contrario pravého) tu jest, když nový zákon nařizuje, že ho má býti užito i na staré právní poměry již založené, ale teprve od doby, kdy počíná působnost nového zákona anebo od doby ještě pozdější“ (na u. m. str. 78). Již z této definice vysvítá, že o žádné zpětné působení nejde. Vždyť pro minulost žádný právní účinek se nezakládá, soudce musí pokládati stanovenou povinnost a právo za normativně existentní teprve ex nunc, t. j. s datem působnosti nového zákona, a dle této situace určití právní poměry stran! Nejlépe to vysvitne z příkladu Tilschem uváděného: „Představme si, že byla úplná volnost míry úrokové a že právě byl vydán zákon proti lichvě, jenž všechna ujednání úroků nad 8% prohlašuje za neplatná. Může tu nastati trojí případ: a) buď platí tento zákaz jen pro úmluvy budoucí, a všechny dosavadní úmluvy o vyšších úrocích zůstávají i nadále platny, anebo b) lze souditi, že zákonodárce zapovídá nejenom ujednání vyšších úroků, nýbrž vůbec brání vyšších úroků, tu pak nadále nesmí býti brány vyšší úroky, ale do působnosti nového zákona příslušejí (nepravé zpětné působení) anebo konečně c) výslovně jest přikázáno, že zákon působí zpět i na dřívější úroky, pak nepřislušejí vyšší úroky ani pro dobu před novým zákonem a musí po případě býti vráceny (pravé zpětné působení)“ (na u. m. str. 79). Při nepravém zpětném působení příslušejí tedy vyšší úroky až do dne účinnosti nového zákona, takže na dřívějším právním stavu ničeho se nemění. Teprve pro budoucnost snižuje se výše úrokové povinností, takže až budoucí právní poměry jsou

novým zákonem modifikovány. Mluví-li právní teorie přece o zpětném působení, byť i neprávem, má to svůj důvod asi v následující úvaze: Minulá skutečnost, zde úroková úmluva, má dle dřívějších zákonů za právní následek úrokovou povinnost, která trvá po celou dobu existence hlavního dluhu. Každý den, měsíc atd. dospívají nové úroky, čili vznikají dílčí úrokové povinnosti. Zákon s nepravou zpětnou účinností obmezí nyní tyto budoucí dílčí úrokové povinnosti, čímž zasáhne dosavadní právní relevance minulé úrokové úmluvy. Nevznikne sice žádná právní povinnost pro praeterito, ale odchýlně jest kvalifikována minulá skutečnost (smlouva). O neprávem zpětném působení budeme též mluvit u obmezení, rozšíření nebo zrušení nabytých práv. Někdo na př. jakýmkoliv způsobem nabývacím stal se vlastníkem určité věci. Tím v jeho osobě vznikla vlastnická práva korespondující s povinnostmi osob třetích nerušiti cizí vlastnickou sféru. Nový zákon stanoví na příště obmezení vlastnických práv, tedy zúžení vlastnické sféry (na př. tak zv. legální služebnosti). Právní stav po dobu minulou sice se nikterak nezmění, ale změní se určitá (vlastnická) práva pro futuro, která by jinak v původní šíři dále trvala. Jsou-li tato práva založena minulým nabývacím aktem, diskvalifikuje nový zákon částečně minulou právní skutečnost. Jak z pozdějších kapitol seznáme, snaží se pozitivní právní řád zameziti nejen právě zpětné působení, nýbrž též modifikaci nabytých práv a modifikaci dosavadní juristické kvalifikace minulých právních činů novým zákonem (viz náš § 5 obč. zák.). Všechny tři principy (zákaz retroaktivity, ochrana práv nabytých a minulých právních činů) bývají zhusta shrnovány pod pojem zákazu zpětného působení. Tak si vysvětlují, že zákon, dotýkající se práv nabytých a minulých právních skutečností, nese též jméno zákona se zpětnou, byť i nepravou, platností. Zdůrazňují však opět, že terminologie tato není zcela bezvadná, ba že jest s to svěditi na scestí, a že zpětná účinnost či platnost může býti jen jedna, a jest jí ta, která označuje založení minulého právního účinku, daného minulou ucelenou skutkovou podstatou.

Pfaff-Hofmann (Excuse über österreichisches allgemeines bürgerliches Recht, 1 Bd., Wien 1878) rozeznává tři odstíny zpětného působení: „Die mildeste Form von Rückwirkung ist es, wenn ein neues Gesetz nur die in seine Zeit fallenden Wirkungen einer in einer früheren Zeit gesetzten juristischen Tatsache seiner Norm unterwirft“ (Exc., str. 127). Toť jest případ nepravého či nepřímého zpětného působení. Druhý odstín jeví se v tom: „Wenn ein Gesetz in allen, einer richterlichen Entscheidung überhaupt noch fähigen Fällen sofort und stets zur Anwendung kommen will“ (Exc., str. 127). Toť právě či přímé zpětné působení s klausulí, dle níž vyňaty jsou ze zpětné platnosti zákona tak zv. *causae finitae*. Třetí odstín nalézá konečně Hofmann v případech: „Wenn ein Gesetzgeber erklären würde: er annulliere ein Gesetz, und zugleich alle Rechtsgeschäfte, Urteile u. s. w.,

die sich darauf gründen, so daß ein status hergestellt werden müsse, als ob jenes Gesetz nie gegolten hätte“ (Exc., str. 126). Tyto představují bezvýjimečné zpětné působení zachycující též tak zv. *causae finitae*.

Sem zařadil bych ještě malou poznámku, jak Pfaff-Hofmann pohlíží na onu nejmírnější formu retroaktivity, koncidujícím s tak zv. nepravým nebo nepřímým zpětným působením. Uvádí příklad: „Ein Darlehen ist auf fünf Jahre gegen 8% gegeben worden. Zwei Jahre später erscheint ein Gesetz, welches ein Zinsmaximum von 5% einführt. Abstufungen der Rückwirkung: a)..., b)..., c). Die Höhe der nach dem Erscheinen des neuen Gesetzes verfallenden Zinsen darf nicht über das Maximum hinausgehen, die bereits früher fälligen Zinsen dagegen können auch noch unter dem neuen Gesetze in der vertragsmäßigen Höhe eingeklagt werden.“ O tomto případě Pfaff-Hofmann praví: „Auch hier kann man noch von Rückwirkung reden, weil es sich um schon früher begründete Vertragsrechte handelt, weil einem Verträge hinterdrein ein teilweise abweichender Inhalt gegeben wird. Aber wir stehen damit schon an der äußersten Grenze, denn nur künftige Wirkungen einer vergangenen Tatsache werden hier modifiziert. Da aber auch im Rechtsleben der Causalnexus oft ins Unabsehbare geht, so liegt hier die Gefahr eines mißbräuchlichen Sprachgebrauches sehr nahe, und wirklich ist dieser eingerissen. So oft ein gegenwärtiger Rechtszustand, sei es auch nur für die Zukunft, geändert wird, sprechen die meisten von Rückwirkung, weil allerdings jeder gegenwärtige Zustand in vergangenen Tatsachen wurzelt“ (Exc., str. 127). Pfaff-Hofmann, jak z citátu vysvítá, uznává, že zákon s nepravou zpětnou působností modifikuje jedině budoucí právní následek minulé skutečnosti. Tento právní následek určen je konkrétní skutkovou podstatou (smlouvou, existencí hlavního dluhu a uplynutím času), spadající svým dokončením již do sféry nového zákona, takže jest založen na přítomné, resp. budoucí skutkové podstatě. O datu skutkové podstaty musí totiž rozhodovati její dokončení, nikoliv snad započetí. Tuto pro nový zákon nejméně přítomnou, ne-li budoucí (nikdy však minulou) konkrétní skutkovou podstatu zachycuje nyní nová zákonná norma. Tím zakládá svůj právní účinek a to právní účinek přítomný, neboť, jak v kapitole o vzniku zákona jsem dovolil, každá norma a tudíž i právní následek jako konkrétní odvozená norma jest normativně existentní, teprve až se splní všechny její předpoklady, zde její konkrétní skutková podstata. Zákon s nepravou zpětnou platností zakládá takto přítomné právní následky a proto, chápeme-li zpětnou platnost jako schopnost zákona k minulým právním následkům, nemůžeme jemu přiznati pravou retroaktivitu. Na tomto stavu věci nic nemění okolnost, že minulé smlouvě dává nový zákon částečně odchylný obsah. Tím nový zákon jedině mění dosavadní právní relevanci minulé skutečnosti, zde právního jednání, a prohřešuje se proti principu ochrany minulých

právních činů, ale nikoliv proti zákazu retroaktivity. Kdybychom i tyto případy (zachycování minulých skutečností a contr. skutkových podstat) chtěli subsumovati pod pojem retroaktivity, rozplynul by se nám náš pojem a stal úplně nepotřebným, což Pfaff-Hofmann si velmi dobře uvědomuje. Pak by totiž každý právní účinek nového zákona, pokud by jen poněkud tkvěl v minulých skutečnostech, musil se nám objeviti jako zpětné působení. Před tím, jak z citátu viděti, Pfaff-Hofmann právě varuje. Není proto správné, tvrdí-li Hofmann: „Wenn aber schon überhaupt von ‚Rückwirkung‘ die Rede sein soll, dann sollte man das Wort beschränken auf Fälle, wo eine bereits früher eingetretene juristische Tatsache nach derselben Regel beurteilt werden soll, wie künftig eintretende Tatsachen solcher Art, z. B. wenn ein Mietvertrag gleich beurteilt wird, ob er vor oder nach dem Erscheinen des neuen Gesetzes geschlossen worden ist“ (Exc., str. 127). Dle mého názoru měl by Hofmann o retroaktivitě mluvit jen tehdy, když novému pravidlu se podrobují celá konkrétní skutková podstata (Tatbestand) toho kterého právního účinku a nikoliv pouze právníká skutečnost. Jen v tomto případě vzniká též minulý právní následek. Ucelenou skutkovou podstatou může ovšem býti (a zpravidla bývá) smlouva a pak její zachycení novým zákonem bude se jevit jako retroaktivita. Leč v jiných případech (na př. při shora uvedené povinnosti úrokové) představuje smlouva pouze část postulované konkrétní skutkové podstaty a pak přirozeně není retroaktivní ten zákon, jenž ji ve směru dotčené povinnosti zachycuje. Mnohý snad zde namítne: vždyť de lege ferenda i taková neúplná skutková podstata zasluhuje ochrany před novými zákony, speciálně jde-li o minulou smlouvu, tak závažný projev lidské vůle! S tím souhlasím a podotýkám jen, že naše právo doplňuje princip zákazu retroaktivity principy ochrany minulých právních činů a nabytých práv, v nichž právě uvedený legislativní postulát dochází k uskutečnění.

Další autor, který provádí rozdělení zpětné působnosti zákonů, jest na př. Affolter¹⁾. Rozeznává dokonce stupně čtyři: „Eine schlichte Ausschließlichkeit, wenn die Rechtsfolgen der unter der alten Rechtsordnung geborenen Rechtsverhältnisse nur insoweit sie unter der neuen Rechtsordnung erzeugt werden sollen, nach deren Vorschriften stehen oder fallen, jedoch die bereits erzeugten Rechtswirkungen unberührt bleiben.“ Tento případ odpovídá nepřímému nebo nepravému zpětnému působení, neboť jde o právní účinky založené sice částečně na skutečnostech minulých, ale datované teprve za panství nového zákona. Druhým a třetím stupněm je: „Eine erschwerte Ausschließlichkeit: wenn schon die bereits unter der alten Rechtsordnung erzeugten Rechts-

¹⁾ Affolter: Das intertemporale Recht. II. díl, Lipsko 1902 a 1903, str. 55 a n.

folgen von den Vorschriften der neuen Rechtsordnung im Zeitpunkt ihres Inkrafttretens ergriffen und dadurch geschwächt oder hinfällig werden. — Eine durchgreifende oder radikale Ausschließlichkeit, wenn die Rechtsfolgen, die unter der alten Rechtsordnung geboren wurden, so behandelt werden müssen, als ob die neue Rechtsordnung bereits zur Zeit ihrer Entstehung gegolten hätte.“ Oba tyto případy jsou v podstatě totožné. Affolter blíže jejich rozdíl nevysvětluje. Patrně ve stížené výlučnosti vidí případ, kdy sice dnem působnosti nového zákona zaniká určitý minulý právní účinek, ale v platnosti zůstávají ostatní právní účinky o zrušený právní účinek se opírající (viz Affolter II, str. 57, pozn. 2). Jinak v obou případech jde o právě zpětné působení s výjimkou *causae finitae*. Poslední stupeň retroaktivity jest výlučnost restitu- tivní: „Eine wieder einsetzende restitutive Ausschließlichkeit, wenn auch die unter der alten Rechtsordnung durch rechtskräftiges Endurteil, Vergleich oder sonst wie erledigten Sachen einschließlich der rechtshängigen von der neuen Rechtsordnung ergriffen werden“¹⁾.

Sedláček (Nástin, str. 28) připojuje se k rozdělení Tilschovu, praví-li: „Stanoví-li se, že zákon má působiti zpětně, má to ten význam, že právní poměry, založené před dobou účinnosti nového zákona, mají se posuzovati podle tohoto nového zákona, a to od té chvíle, co nový zákon počal působiti... Tilsch nazývá toto nepravým zpětným působením, od toho nutno lišiti (dle Tilsche) právě zpětné působení, t. j. právní poměr, daný v době vzniku nového zákona, ale založený za platnosti starého zákona, má se posuzovati od počátku podle nového zákona. Toto zpětné působení může se stupňovati až do té míry, že i zaniklé právní poměry mají se posuzovati podle nového zákona.“ Sedláček zde stručně a jasně vytyká ony tři nejdůležitější odstíny zpětného působení a přijímá podstatně pojetí Tilschovo. Teoretickou konstrukci nepodává, což jest ostatně samozřejmé, neboť jde o citát z nástinu akademických přednášek. O ní můžeme se však poučiti ze Sedláčkova článku: „Zpětná působnost zákona o obecním statku“ (Čas. pro právní a státní vědu, roč. 1920, str. 154 a násl.). Zde na str. 156 čteme: „Tilsch (Právo občanské § 85)... praví zcela správně: ‚Počátkem působnosti zákona rozumíme čas, od kterého zákona má býti užíváno.‘ To znamená, že lidská jednání od doby působnosti zákona mají býti podle tohoto nového zákona

¹⁾ Shora jsem uvedl, že pojmově jest přípustné jen jedině zpětné působení, a sice tak zv. právě. Na této thesi ničeho nemění existence tak zv. restitu- tivní výlučnosti či restitu- tivního zpětného působení, o němž právě byla řeč. Jest totiž toto restitu- tivní zpětné působení jen species právě retro- aktivity, lépe řečeno Affoltraova „stížená“ a „radikální“ výlučnost představuje jen zeslabenou pravou retroaktivitu, nevztahující se zejména na tak zv. *causae finitae*. Důslednou a úplnou retroaktivitou jeví se nám právě ona restitu- tivní výlučnost, která nešetří ani věci vyřízených a vytváří právně do posledních důsledků takový stav, jaký by ve světě právním nastal, kdyby retroaktivní zákon platil již v minulosti.

hodnocena.“ Autor, jak ostatně již jsem shora dovodil, vidí vznik zákona v tak zv. jeho působnosti a konstruuje normativní existenci zákona jako schopnost jeho státi se hodnotícím měřítkem lidských jednání, obecněji státi se důvodem odvozených nižších, případně zcela konkrétních norem. Nyní Sedláček pokračuje: „Leč tu narazili bychom na novou obtíž, které právní skutečnosti mají být pro stanovení subjektivních povinností rozhodny: Ty, které jsou dány pouze po době působnosti, anebo i ty, které jsou dány i před dobou působnosti? Pravi-li se, že zákony nepůsobí zpět, má to dle našeho mínění ten význam, že právní skutečnosti, které byly dány před působením zákona, jsou pro stanovení subjektivní povinnosti nerozhodny...“ Naproti tomu o zpětné působnosti mluvíme tehdy, když „... skutečnosti, vzniknuvší před působností nového zákona, mají být právními skutečnostmi nového zákona... V tomto případě stejné právní skutečnosti, které tvoří skutkovou podstatu subjektivní povinnosti dřívější normy, tvoří právní skutečnost normy nové, tedy jiné právní povinnosti...“ Tyto citáty dosvědčují, jak Sedláček si představuje zpětnou platnost zákona. Žádá, aby zákon tohoto druhu zachycoval „skutečnosti, vzniknuvší před jeho působností“, tedy skutečnosti minulé, které byly případně již skutkovou podstatou subjektivní povinnosti normy dřívější. Minulé skutečnosti tvoří pak skutkovou podstatu právního následku (subj. povinností a práv) normy nové (retroaktivního zákona), a tak zakládají minulý právní účinek (odvozenou, konkrétní normu). Charakteristický znak retroaktivity jeví se takto v oné schopnosti zpětného zákona zakládati své právní následky na minulých skutkových podstatách čili zakládati minulé právní účinky. S touto konstrukcí plně se srovnávám a jen opětně zdůrazňuji, že celá skutková podstata musí být datována v minulosti a v ní též musí tkvítí dotyčný právní následek, máme-li mluvit o pravé (a jediné pravé) zpětné účinnosti nového zákona.

Úvod a dosavadní mé kritické poznámky, které jsem připojil k citátům děl jednotlivých autorů (přiznávám poněkud libovolně zvolených), dostačily by, aby si čtenář mohl učiniti úplný obraz o mém pojetí retroaktivity a jejich odstínů. Přece však ke konci přítomné kapitoly dovoluji si svou konstrukci ještě souhrnně zopakovati. Především zdůrazňuji, že retroaktivita stejně jako neretroaktivita týká se bezprostředně jediné nového zákona a že tudíž nemusí onen minulý právní následek zpětného zákona vředycky zasahovati do sféry zákonů předchozích. Retroaktivní zákon může zpětně upravovati též poměry dosud právně irrelevantní. To si vládnoucí právní teorie ne dosti důrazně uvědomovala a proto byla nakloněna, jak v příští kapitole vyložím, směšovati, ba dokonce identifikovati retroaktivitu se zásahem zákona do tak zv. nabytých práv a neretroaktivitu s ochranou těchto práv. Dále prohlašuji, že nemohu uznati nějaké pojmové třídění zpětné platnosti zákonů. Zná m jen dichotomii: buď zákon zpět působí nebo nepůsobí, tertium non datur. Máme-li zákonu přiznat

zpětnou platnost, musí zakládati v minulosti právní následek (resp. míti alespoň tuto schopnost). Na kvantu této potenciality (na př. zda zachycuje tak zv. skončené případy či pouze případy schopné ještě soudcovského rozhodnutí) pojmově nezáleží. Záleží však na tom, a to pojmově, zda ten či onen zákon tuto potencialitu vůbec má. Proto tak zv. nepravé zpětné působení, jež zakládá právní účinek teprve pro praesente, resp. až pro futuro, retroaktivitou není. Jinak, pokud jde o konstrukci retroaktivity, vycházím z normativního hypotetického úsudku: je-li skutečně A. (konkretní skutková podstata), nastává normativní následek B. (vznik nebo zánik subj. povinností a práv). Konkretní skutková podstata představuje skutečnost (zjev světa vnějšího) nebo shluk skutečností. Má-li nyní míti norma zpětnou platnost, musí vázati svůj právní účinek na skutkovou podstatu, jež se celá uskutečnila přede dnem působnosti normy, tedy na skutkovou podstatu minulou. Na př. nový zákon odepře již existující povinnosti na placení vyšších úroků právní závaznost a tím diskvalifikuje příslušnou úmluvu a uplynutí času, tedy konkrétní minulou skutkovou podstatu. Zde nový zákon dotýká se a odpírá právní relevanci dovršené skutkové podstatě a existentní právní povinnosti. Jde jasně o zpětné působení. Opak toho nastává, kdy celá skutková podstata nového zákona jest umístěna v budoucnosti, t. j. v době po dni účinnosti. Zákon zřejmě zpět nepůsobí. Leč podstatně stejný zůstává případ, kdy nový zákon si podmaňuje skutkovou podstatu sice již započatou za vlády zákona starého, ale ukončenou teprve v éře zákona nového. I zde nejde o zpětné působení, neboť věk skutkové podstaty řídí se teprve datem jejího naplnění, kdy teprve tato stává se „skutkovou podstatou“, t. j. skutečností nebo shlukem skutečností, zakládajících právní následek.

Je-li charakteristický znak retroaktivity minulý právní následek a minulá konkrétní skutková podstata, bude se zpětné působení jeviti u abstraktního zákona ve formulaci jeho hypotetického předvěti. Zpětný zákon bude asi zníti: Je-li A., a to ať již v budoucnosti nebo v minulosti, má s platností ode dne, kdy konkrétní skutková podstata se naplnila, býti B. Z toho plyne, že retroaktivita představuje časové určení hypotetického předvěti normy, tedy její abstraktní skutkové podstaty, a že reprezentuje časovou mez platnosti normy a to ve směru k minulosti. V jednotlivých případech může se tato mez posouvatí až do nekonečnosti. To zde podotýkám jedině proto, abych připomenul, jak retroaktivita reprezentuje speciální otázku mého celkového problému časových mezí zákonů.

V příští kapitole proběru další speciální způsob ohraničování skutkových podstat zákonů vůči minulosti, a sice t. zv. zákaz zásahu do práv nabytých. Tento zákaz bude začasť spadati v jedno se zákazem retroaktivity, neboť práva nabytá — normativně vzato — jsou právě ony konkrétní právní následky, jichž

neretroaktivní zákon se nedotýká. Ale, jak později seznáme, musíme rozeznávat mezi úplným a částečným zánikem práv nabytých. Zákon, který právní následek minulého zákona ruší nebo mění teprve ode dne své působnosti (tedy částečně), zachycuje sice *ius quaesitum*, ale přece neplatí nazpět (nezakládá v minulosti negativní právní účinek). Již z toho vysvitá, že ochrana práv nabytých a princip neretroaktivity se pojmově nekryjí. Konečně distinkce obou principů tkví též v tom, že *ius quaesitum* vystupuje teprve tam, kde nový zákon vystřídává konkrétní zákon starý, tedy při dvou po sobě jdoucích normách, naproti tomu zákaz retroaktivity má svůj význam i tam, kde ohraničuje se sféra nového zákona vůči minulým poměrům, dosud nikterak právně neupraveným. U zákonů, dotýkajících se neupravené materie, nebude se tudíž retroaktivita nikdy kryti se zásahem do práv nabytých. Těmito momenty ospravedlňují zvláštní systematickou posici principu ochrany práv nabytých.
